

*А. О. Альшева,
КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ*

НІМЕЦЬКА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА СТАТТЯ У ВИГЛЯДІ ЕЛЕКТРОННОГО ГІПЕРТЕКСТУ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРУДНОЩІ

У статті розглядається актуальна перекладознавча проблема – переклад електронних гіпертекстів. За основу взяті німецькомовні енциклопедичні статті вільної он-лайн енциклопедії Вікіпедія.

Ключові слова: енциклопедія, енциклопедична стаття, електронний гіпертекст, Вікіпедія, переклад, інформативність тексту.

В статье рассматривается актуальная переводческая проблема – перевод электронных гипертекстов. За основу взяты немецкоязычные энциклопедические статьи свободной он-лайн энциклопедии Википедия.

Ключевые слова: энциклопедия, энциклопедическая статья, электронный гипертекст, Википедия, перевод, информативность текста.

The article deals with a current translational issue, the translation of electronic hypertexts. The research is based on encyclopedic articles from the German segment of the free online encyclopedia Wikipedia.

Key words: encyclopedia, encyclopedic article, electronic hypertext, Wikipedia, translation, informativeness of a text.

У рамках дисертаційного дослідження займаюсь аналізами перекладів електронних гіпертекстів вільної онлайн-енциклопедії Вікіпедія українською мовою. Відомо, що наразі Вікіпедія має 285 мовних розділів. У попередній розвідці [2, с. 47] було доведено, що переклад енциклопедичних статей з інших мовних розділів на українську мову є важливим фактором,

- по-перше, поширення української мови в Інтернеті;
- по-друге, підняття престижу україномовного сектору енциклопедії та збільшення кількості користувачів, які до цього мали читати російськомовну Вікіпедію;
- по-третє, формування комплексу перекладних текстів для студентів-перекладачів. Вікіпедія пропонує великий масив інформації на різноманітні теми, тож викладач завжди може підібрати потрібний текст для перекладу (в якості домашнього завдання чи іншої форми роботи).

На переконання академіка НАН України Віктора Грінченка «формування українського сегмента Вікіпедії є першочерговим завданням загальнонаціонального значення, і кожен український науковець повинен написати для Вікіпедії щонайменше дві–три статті» [5]. Залучення перекладачів до роботи над Вікі-статтями в Україні лише набирає обертів. Але вже зараз Вікі-проекти успішно реалізуються на кафедрах перекладу, у тому числі на кафедрі теорії та практики перекладу з німецької мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Співпраця майбутніх перекладачів з німецької мови та вікіпедистів не випадкова: саме німецькомовний розділ Вікіпедії відрізняється зразковою якістю. Якість та точність інформаційного наповнення німецькомовного сегменту Вікіпедії підкреслюється самими авторами енциклопедії [12].

Кожна стаття у Вікіпедії, як зазначає німецький мовознавець Георг Рем, являє собою типовий приклад електронного гіпертексту, із розгалуженим гіперпосилковим апаратом як всередині статті, так і між статтями [14, с. 142]. Для її якісного перекладу потрібно орієнтуватись в особливостях створення та редагування електронних гіпертекстів. Необхідність такої розвідки в рамках перекладознавчих студій підтверджується браком відповідних досліджень у минулому. Досі ніхто не займався проблематикою перекладу електронних гіпертекстів у мовній парі «німецька <-> українська».

Видатні перекладачі, теоретики і практики у галузі перекладознавства, Т.Р. Кияк, А.М. Науменко та О.Д. Огуй, зазначають, що сам по собі гіпертекст не став для перекладознавства важкою категорією. Однак він вартий уваги через наявність певних особливостей. Тож теорія перекладу має на меті опанувати цю «змістовну й формальну новизну, притаманну лише другій половині ХХ ст. як добі комп'ютерних засобів масової інформації» [9, с. 90]. З вищезазначених фактів випливає **актуальність** дослідження.

У якості матеріалу для аналізу ми залучили енциклопедичні статті Вікіпедії, цей факт лише підкріплює **зв'язок даного дослідження з науковими планами** та напрямками роботи нашого університету [4].

Метою даного дослідження стає розгляд перекладацьких особливостей енциклопедичної статті крізь призму електронного гіпертексту. Задля досягнення мети необхідно виконати низку завдань, що логічно випливають з поставленої мети:

- 1) розглянути особливості енциклопедичних статей як жанру науково-популярної літератури;
- 2) дати визначення поняттям «інформаційність тексту», ґрунтуючись на попередніх лінгвістичних розвідках;
- 3) розглянути особливості перекладу німецькомовної енциклопедичної статті у вигляді електронного гіпертексту та звернути увагу на типові перекладацькі труднощі.

Енциклопедія, як тип тексту, який використовується в освіті, є досі актуальним, рухомим та гостро проблематичним явищем. Енциклопедії широко застосовують у освіті, університетські вчені беруть активну участь у створенні та редагуванні енциклопедичних статей. Тому майбутнє та теперішнє енциклопедій потребує постійної уваги до себе та обговорення у колі науковців. Саме з метою визначення та обговорення місця енциклопедій був організований круглий стіл під назвою «Енциклопедичний текст на тлі Вікіпедії». Він відбувся 21 листопада 2011 року на філологічному факультеті МДУ ім. Ломоносова [8].

Старий тип друкованих довідкових видань стрімко змінює звичні форми. Породженням епохи інформаційного суспільства стали електронні та он-лайн енциклопедії. Але учасники круглого столу погодились на

тому, що функції енциклопедії залишаються незмінними. Це й описання «кола знань», що визначає світогляд сучасної людини, це «місце пам'яті» та інструмент культурного, соціального, навіть політичного впливу [8].

Вікіпедія з'явилась в Інтернеті 15 січня 2001 року [3]. Вона стала братнім проектом до Нупедії – попередньої (однак невдалої) спроби створити наукову онлайн-енциклопедію. Нупедія підтримувала засади ретельного написання та рецензування статей, що їх здійснювали професійні редактори та науковці. Проте, цей проект протримався лише 3 роки, а Вікіпедія, «вільна енциклопедія, яку кожний може редагувати», існує та розвивається дотепер.

Енциклопедичність Вікіпедії деякий час вважалась спірним питанням. Але тринадцятирічний досвід її існування, сучасний стан її розвитку, масштабність добору тематик та швидкість наповнення підтверджують, що вікі-спільнота, яка налічує тисячі авторів-волонтерів, ретельно опікується якістю статей.

Як підкреслює Ю. Й. Пероганич, засновник і виконавчий директор ГО «Вікімедіа Україна», «предмет статті має бути енциклопедично значимим – відповідати критеріям значимості статей Вікіпедії» [10, с. 63]. Електронна енциклопедія, як жанр наукової або науково-популярної довідкової літератури має низку особливостей. До статей у Вікіпедії висуваються такі самі вимоги, як до статті у друкованій енциклопедії: нейтральність, відсутність емоційних оцінок, високий рівень довідковості, прагнення до всебічного освітлення певної теми, увага до бібліографічних відомостей та ін. Популярність викладу, розрахована на широке коло читачів, має поєднуватися з чіткістю та логікою викладання того чи іншого матеріалу. Мові енциклопедії властиві стислість, чіткість, лаконічність формулювань, уникнення вузькофахових термінів, професійних жаргонізмів, розмовних і просторічних слів, вставних слів і зворотів, емоційно забарвлених оцінок, надмірної кількості скорочень, зображень.

У Вікіпедії до всіх статей застосовуються єдині правила та критерії якості, незалежно від того, чи перекладена стаття, чи оригінальна. Окрім того, перекладна стаття може вдосконалюватись користувачами без прив'язки до того, яким чином редагують вихідну статтю. Іншими словами, для відвідувачів Вікіпедії усі статті відтворюються однаково, незалежно від того, чи вони оригінальні, чи перекладні. Саме тому важливо створити такий переклад, який би сприймався природньо. Для цього потрібно визначити, який тип інформації закладений у енциклопедичну статтю.

Німецька дослідниця Катаріна Менг запропонувала п'ять базових запитань, на які слід дати відповідь під час аналізу інформативного повідомлення. Це так звані «W-Fragen», назва яких походить від першої літери кожного запитання німецькою мовою: Wer tat etwas? Was tat er? Wann tat er es? Wo tat er es? Wie tat er es? Warum tat er es? [13, с. 124] – Хто зробив? Що? Коли? Де? Як? Навіщо? Перед тим, як здійснювати переклад, слід визначити, хто що кому і навіщо повідомляє, а також яким чином відбувається передача повідомлення. Відповіді на ці запитання є суттєвими, адже вони розкривають лексичні, граматичні, стилістичні, синтаксичні та семантичні особливості тексту.

В.П. Гріценко підкреслює значення гіпертексту в процесі отримання знань. Він зазначає: «Гіпертекст, як сучасна текстуальна парадигма, є засобом комунікації у суспільстві, орієнтованим на потоки інформації, що не можуть бути засвоєні суб'єктами традиційним способом» [6, с. 180]. Тож він має низку характеристик, які властиві тексту, енциклопедії, монографії, тезаурусу, і в той самий час здатен забезпечувати миттєвий перехід від одного блоку інформації до іншого. Одне натискання на посилання – і ви не маєте гортати сторінки багатомної друкованої енциклопедії, а одразу опиняєтесь на потрібній сторінці електронної енциклопедії.

Кожна стаття в енциклопедії є інформативною. Інформативність вихідного тексту становить одну з основних текстових категорій [7], яка забезпечує вербалізовану організацію інформації, послідовне викладення її автором та осмислення реципієнтом.

Услід за Л.В. Засекіною та С.В. Засекіним, розглядаємо види інформації, які виокремили дослідники І.Р. Гальперін та І.С. Алексеева у своїх працях [8, с. 121; цит. за 8; 1, с. 153]. Вивчення видів інформації дає змогу підійти до вирішення глобальної перекладацької проблеми – вибору адекватного методу інтерпретації та відповідних перекладацьких прийомів під час перекладу електронного гіпертексту.

Три типи інформації, запропоновані окремо І.Р. Гальперіном [8, с. 121] та І.С. Алексеевою [1, с. 153], корелюють між собою:

1) змістово-фактуальна або когнітивна, 2) змістово-концептуальна або емоційна, 3) змістово-підтекстова або естетична.

Енциклопедична стаття репрезентує перший тип інформації – змістово-фактуальну або когнітивну. За Гальперіном, вона містить події, процеси, які відбуваються в реальному світі, експліцитні, виражені вербально в предметно-логічних значеннях на основі досвіду [8, с. 121]. Подивимось на основні характеристики когнітивної інформації за Алексеевою [1, с. 183], на особливості її подання та опишемо їх з огляду на енциклопедичну статтю у вигляді електронного гіпертексту.

Термінологічність інформації зумовлює однозначність та відносну незалежність від контексту. В енциклопедичній статті використовуються найбільш розповсюджені терміни, притаманні певній галузі знання. Однак рівень абстрактності енциклопедичного тексту нижчий, аніж наукового.

Енциклопедична стаття оформлюється засобами писемної літературної мови, причому без відтинку канцелярського стилю. Енциклопедичний текст має залишатись авторитетним зразком сучасної літературної норми, що треба враховувати при перекладі.

Номінативний стиль енциклопедичної статті забезпечується переважанням іменника над дієсловом. Текст насичений власними іменами. Задля їх передачі перекладач користується загальноприйнятими правилами: відомі імена подавати згідно традиції, що склалась, інші – за допомогою міжмовної транскрипції: *Das Paneuropäische Picknick war eine Friedensdemonstration an der österreichisch-ungarischen Grenze nahe der*

Stadt Sopron (Ödenburg) am 19. August 1989 [15]. – Панєвропейський пікнік – демонстрація миру, яка відбулась 19 серпня 1989 на австрійсько-угорському кордоні неподалік міста **Шопрон**.

Когнітивна інформація подається у статті пасивними конструкціями та неозначено-особовими реченнями. В тексті переважає теперішній час дієслова. Енциклопедичний текст також широко користується формами минулого часу, оскільки будь-який процес, явище, особа розглядаються в історичному зрізі: *Das Tor wurde aufgerissen, und die hauptsächlich jungen DDR-Bürger rannten auf österreichischen Boden* [15]. – *Колочий дрім був розрізаний, та переважно молоді громадяни НДР побігли до австрійської території*.

Енциклопедичній статті притаманна відсутність емоційно-оціночного забарвлення в лексиці та синтаксисі. Однак необхідність сформулювати загальноприйняті оцінки явища, процесу, персоналії оформлюється за допомогою оціночної лексики літературної писемної мови та інверсій: *Das Paneuropäische Picknick gilt als wesentlicher Meilenstein der Vorgänge, die zum Ende der DDR und zur deutschen Wiedervereinigung führten* [15]. – *Панєвропейський пікнік вважається істотною віхою у подіях, що призвели до кінця ери НДР та до об'єднання Німеччини*.

Така особливість, як висока щільність інформації, притаманна друкованим енциклопедіям. Перекладачам доводилось відтворювати скорочення у вихідному тексті. Вимога до щільності інформації у електронній енциклопедії є неактуальною, оскільки Вікіпедія не друкується, тож просторових обмежень для тексту немає.

Наступне, з чим стикається перекладач під час перекладу ЕГТ – його нелінійна структура та низка пов'язаних з цим особливостей у порівнянні із традиційним лінійним текстом. Певна кількість інформаційних одиниць пов'язана за допомогою посилань з іншими одиницями. Роль читача – визначити, у якій послідовності їх переглядати. Роль перекладача – зберегти структурну організацію гіпертексту. Для цього потрібні знання головних принципів його побудови.

Особливості побудови електронного гіпертексту висувають додаткову низку вимог до його перекладу: 1) збереження структури тексту (наявність головного меню, збереження послідовності рубрик, наявність аналогічних оригіналу ілюстрацій, тощо); 2) збереження всіх блоків гіпертексту; 3) коректний переклад гіперпосилань та, за необхідністю, звуження чи розширення меж гіперпосилань у рамках словосполучення чи одного слова; 4) врахування специфіки тексту (у даному дослідженні – енциклопедичні статті), збереження науковості, вживання термінів.

Таким чином, перекладач, опрацьовуючи гіпертексти, має орієнтуватись у розмаїтті їх функцій та правильно бачити структуру гіпертекстів. Для того, щоб досягти еквівалентності на структурному рівні, під час перекладу електронних гіпертекстів перекладач повинен здійснити наступні кроки: створити сайт з аналогічною структурою на українській мові; врахувати ступінь інформативності оригіналу та побачити всі особливості передачі когнітивної інформації.

Таким чином, можна зробити висновок, що переклад електронних гіпертекстів дещо відрізняється від перекладу традиційного тексту статей енциклопедій. Однак в обох випадках перекладач має справу з лексичними і синтаксичними одиницями, з проблемою передачі вихідної синтаксичної структури. Електронний гіпертекст енциклопедичної статті як форма подання текстового матеріалу є принципово перекладним, але й потребує відповідних фонових знань перекладача.

Активна участь студентів-перекладачів КНУ в перекладанні статей німецькомовної Вікіпедії в рамках літньої перекладацької практики у 2013 році, а також як форма виконання домашнього завдання, зумовлюють використання даного дослідження у підготовці окремого напрямку в курсі «Письмовий переклад з німецької мови» для майбутніх перекладачів.

Література:

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика: Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. – СПб. : Издательство «Союз», 2004. – 288 с.
2. Альшева А.О. Переклад німецької Вікіпедії як шлях до розширення UAnet / А. О. Альшева // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – Випуск 46, частина 1. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 42-48.
3. Вікіпедія // Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/Вікіпедія> (Останнє звернення 12.01.2014)
4. Вікіпедія: проект співпраці з КНУ // Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Проект:КНУ>
5. Грінченко В., Грінченко Т. «Вікіпедія» як елемент культури інформаційного суспільства [Електронний ресурс] // Вісник НАН України. – Київ, 2010. – № 10. – С. 54-63. – Режим доступу : <http://wikimediaukraine.files.wordpress.com/2011/01/a6.pdf> (Останнє звернення 12.01.2014).
6. Гриценко В. П., Есенькин Б. С. «Глобалистика» в контексте традиций отечественного мессианизма и гипертекстуальности [Електронний ресурс (рос)] // Век глобализации. – Випуск 1/2008. – Волгоград : Издательство «Учитель», 2008. – С. 178–184. – Режим доступу : http://www.globalistika.ru/Globalistika/p_rg3.htm (Останнє звернення 13.01.2014)
7. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Вступ до психолінгвістики: Навч. посібник. – Острог : Вид-во НаУОА, 2002. – 168 с.
8. Зубов А. А., Курова-Чернавина Н. С. Энциклопедический текст на фоне Википедии // Культурологический журнал. – Випуск 1(7)/2012. – [Електронний ресурс (рос)]. – Режим доступу: http://www.cr-journal.ru/rus/journals/120.html&j_id=9 (Останнє звернення 13.01.2014).
9. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.

10. Пероганич Ю. Й. Вікіпедія і її використання в навчальному процесі [Електронний ресурс]// Вища школа. – 2013. – № 11. С. 60-65. – Режим доступу : http://wikimediaukraine.files.wordpress.com/2014/01/vs-11_2013-6.pdf (Останнє звернення 13.01.2014)
11. Українська Вікіпедія // Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_Вікіпедія
12. 10 Years of Wikipedia: інтерв'ю із Sue Gardner [Електронний ресурс (англ.)] // On the media. – Режим доступу : <http://onthemedia.org/2011/jan/14/10-years-of-wikipedia> (Останнє звернення 13.01.2014)
13. Meng, Katharina Sprachliche Mittel zur Realisierung der Funktionen der Nachricht. In: Sprache und Ideologie. Hg. von W. Schmidt. Halle 1972, S. 123 – 144.
14. Rehm, Georg Hypertextsorten: Definition, Struktur, Klassifikation / Georg Rehm Norderstedt: Books on Demand GmbH, 2007. – 633 S. Rehm, Georg Hypertextsorten: Definition, Struktur, Klassifikation / Georg Rehm Norderstedt: Books on Demand GmbH, 2007. – 633 S.

Джерело ілюстративного матеріалу:

15. Paneuropäisches Picknick // Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс (нім)]. – Режим доступу : http://de.wikipedia.org/wiki/Paneuropäisches_Picknick (Останнє звернення 13.01.2014)